

KARÁTSZON ENDRE

Gyerekkorunk otthona

II. Kitalálni egy otthont

29. Nicole amazonkodik. Véd- és dacszövetségben összeköltözünk.

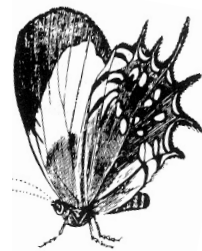
A felfedezés sok mindent megmagyarázott. Addig asztrológiai szempontból őt főleg Nyilasnak láttam, amolyan csillagnéző, moralizáló pedagógusnak, aki elérhetetlen célokat kergetve, megvalósíthatatlan szenvedélyekről álmodva napjait kedveszegetten végzi. Középkori, ezoterikus hagyomány Magyarországot is a Nyilas jegyébe sorolja, melynek Jupiter az uralkodó planétája, jelképe pedig Kheiron, a kentaur, Herkules nevelője, aki az ég felé nyilaz. Ezek a mitológiai jelképek hatalom, tekintély, megbecsülés, bőség igényéről szólnak, másrészt arról a szüntelen vágyakozásról, amely a valóságot csupán az álom távlatában, a délibákkal kiegészítve fogadja el. Kis ország vagyunk, hangzott el a Kádár-időkből, és hangzik mindmáig: ennek a sóhajtó vagy kihívó állításnak azonban kimondatlan része, hogy nagyobbak kellene lennünk. És milyen kentauri esetlenséggel törekszünk az emelkedésre! Nicole-ban nemegyszer Magyarországra ismertem, és Nicole-ra figyelve magyarságtudományi ismeretekre is szert tettem. Jó és rossz értelemben. Az utóbbi kategóriába soroltam a tények világától való elrugaskodásait, s az ebből következő kudarcait. Beleértve a kettőnk kudarcát, amelyért nem csak magamat hibáztattam, ha egyáltalán hibáztattam. Mert, gondoltam, elég lett volna az én érzelmi helyzetemet felmérni, némi türelemmel orvosolni. Nem kellett volna ehelyett fellengzős ködképet hajszolni és dúltan rugdalózni a melléfogás miatt. Babits, ki maga is a Nyilas jegyében született, *Mythologia* című, schopenhaueri ihletésű novellájában emlékezetes képet festett a kentaurok eszeveszett tombolásáról.

A helytelenítés miatt egészen elfelejtettem, hogy magam is egy ágaskodó városból – Budapest is Nyilasvárosként szerepel a traktátusokban –, egy a sulykot elvető, nekiszilajodott országból jöttem, és hogy mennyire csodáltam, csodálom a sziklagörgető indulat hősiességét, nemességét, csodatevő képességét. Talán belejátszott ebbe, hogy Nicole-t, aki kicsiny termetére hivatkozva szívesen mutatkozott kényesnek, sebzékenynek, kentauri minőségében csupán póni-kentaurnak észleltem, békés törpének, aki kecsesen kocog és védelemre szorul, s ennek okáért kockázatos kalandok eszébe sem jutnak. Erényes és félnék, férfiaktól tartó lényéről fel sem tételeztem, hogy nekilát vadászni rájuk. Szétköltözésünk után közvetlenül semmiképpen sem. Eleinte telefonkapcsolatban maradtunk, aztán ha közös vidéki vagy külföldi barátaink Párizsban jártak, azok társaságában találkoztunk is, sőt halványan emlékszem, hogy például J.-ék châteauroux-i házába többször leruccantunk, csak éppen külön szobában aludtunk. Beszámolt arról, hogy társasutazásra ment Spanyolországba, a buszban több ismerősre tett szert, sőt

ebbe az új társaságba engem is el akart hívni. Felszabadult amazonnak akart mutatkozni, előttem mindenestre: s ilyen alapon engem ugyanúgy baráti kapcsolatai közé számított, mint bárki más. Hogy mindennek egy része álarc és díszlet, arra abból következtettem, hogy egyszer tetőtől talpig pattanásosan bukkant fel, amit nem fertőzés, hanem nála azelőtt ismeretlen idegesség okozott. Azt gyanítottam, nem nagy szerencsével forgolódik a világban. Hasonló feltételezésre jutottam, amikor – 1967 Húsvétjára – meghívott Megève-be, ahol a villanyművek penziójába édesanyja szerzett neki egy kedvezményes beutalást. Emlékszem a hordó formájú igazgató öblös hangjára: azzal terrorizálta az étkezéseknél késlekedőket, hogy csak az odaüléskor soros fogásokból kapnak, és lecsúsznak visszavonhatatlanul az előzőkről. Szórakoztunk és mérgelődünk a javítóintézeti hangulaton, amely azonban a mi gyerekkorba fogódzkodó játékaikra is emlékeztetett, és közelebb hozott volna bennünket egymáshoz, ha nagy tavaszi sétáink során Nicole nem szónokolt arról, hogy nekem őt újra meg kell hódítanom. Én pedig ettől a kikényszerített romantikától idegenkedtem, fölöslegesnek és nevetségesnek tartottam.

Más szóval ott tartottunk, ahol szétköltözésünk előtt, hiába élveztük együtt a havas hegykoszorú lejtőin az ég mélyseges kék színét, a fenyvesekben a láthatatlan madarak hangos hancúrozását, az olvadó hótól felduzzadt patakok zubogását – és hiába tudtuk, hogy együtt élvezzük igazán. Kicsit sajnálkozva tértünk vissza Párizsba, és mégis meggyőződve, hogy külön könnyebben boldogulunk. Ugyanez a helyzet ismétlődött nyáron, a spanyol tengerparton, ahová barátok társaságában mentünk. Kevesebbet voltunk így négy szemközt, viszont mások előtt, eukaliptuszok és pálmák, kaktuszok és oleanderek egzotikumában ugyanazokat a nyilatkozatokat hallottam a szenvedélyről. Mikor a Megève környéki magaslatokat másztuk, Rochebrune-t, a Jaillet-t, a Mont d'Arbois-t a Mont-Blanc tőzsomszédságában, mikor Miami Playa körül Tarragonától Tortosáig az akkor még spanyol nyelvű tájakat jártuk, sorra véve a kis kikötőket, Salou-t, Cambrils-t, Hospitalet del Infant-ot, Ametla del Mar-t, melyekben a halászok acetilén lámpással csóditették a halakat hálójukba, és bekalandoztuk a szomszédos sierrát is hajtúkanárokon, akkor még nem is sejtettem, hogy hosszú évtizedek karácsonyi és nyári vakációinak visszatérő díszleteivel ismerkedem. Nicole juttatott el ezekre a helyekre, ahogy Párizsban is első lakásunkba, de a hatvanas évek második felében ez a teletelés, ez a nyaralás esetlegesnek rémlett, mert otthonunkat továbbra is szétilátnak tudtuk. Én a faun hívására figyeltem, Nicole pedig nem csak beszélt a szenvedélyről, kereste is abban élete értelmét.

A szenvedély kimondva, leírva csupán egy szó: olyan heves érzést jelöl, amely tömérdekféleképpen nyilvánul

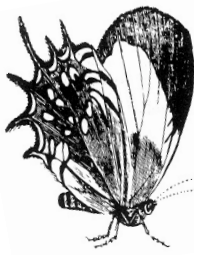

hat meg, egyéneként is más meg más tartalommal. Hogy pontosan Nicole mit értett rajta és hogyan akarta megélni, arról azon kívül, hogy ezt az érzést nem a jelenlétemben tombolta ki, azért sem számolhatok be kimerítően, mert a téma elől rendszeresen elmenekültem. Erősen szerettem őt, de ezt az érzést a játékos költészet hangulata uralta, viharzó áriák nem harsogtak belé, önkívületi epkedések távol álltak tőle. Ő pedig ilyesmiről képzelődött, illetve ilyesmire utaló fennkölt nyelvezetben nyilatkozott, a sokszázados francia hagyomány fogalomkészletéből és szókincséből merítve, amely szintén a költészet birodalmához tartozott. Persze ott az ormok magasztos sugárzásához közel, s távolabb a játékosan bizsergő lankáktól. Illetve nem tartotta lehetetlennek az élcelődő gyengédséget sem, ha ez egyértelműen az izzásig hevített szívtől kapott igazolást és bármikor át is engedte helyét e magas hőfok megnyilatkozásainak. Elvont képzetekről nyilatkozott persze, ha nyilatkozott, nekem pedig eszembe sem jutott, hogy a kijelentések valóságos személyekre és helyzetekre is vonatkozhatnak. Otthonról hozta a titkolódzást, szabályos álarcot öltött magára, nehogy szülei kilelessék hajadoni érdeklődését a fiúk iránt. Akad olyan nő, ritkán ugyan, akivel – akárcsak évődve – lehet nem csupán arról biggyeszteni, hogy Margit vagy Éva siralmas vakarcsok, híján minden szexepílnék, hanem megbeszélni azt is, hogy Jolán fara jó, és nem rossz Anna melle sem. Nicole előtt még Margit és Éva hiánycikkeit sem lehetett említeni. Epésen igényelte, hogy hagyjam abba. Nyhe üldözési mániának tulajdonítottam a tabut, és tudtam, ha megkérdőjelezem – jóhiszeműen ráadásul, elvégre ő tetszetősen el volt látva azzal, amivel Margit és Éva nem –, akkor ő engem csapodársággal vádol a számára kizárólagos érvényű monogámia nevében. Görcsösen erényesnek tartottam, és persze leesett az állam, amikor híret vettem vadászkalandjainak.

Azért hallottam róluk egy-kettőre, mert Nicole viszonylag szűk körben mozgott, s néhány kivételtől eltekintve ismerőseimet, barátaimat, sőt rokonaimat célozta meg. Levelet írt nekik, felhívta őket. Hogy ő most szabad, van-e kedvük? Egyik normalien barátom, aki a Quartier Latin-ban lakott, maga mesélte, hogy rövid telefonbeszélgetésük után alig félórával, vagyis feltehetően taxival már ott termett nála. Utólag mindketten azt említették, hogy az este nem tartozott az emlékezetesek közé. Mármint minőségben, mert egyébként nem felejtették el, hogy mi volt a baj. A filosz szerint Nicole nem volt valami felszabadult, Nicole szerint a filosz émelyítő pacsulit preckelt magára, amitől felfordult a gyomra, de ha már ott volt nála, mégpedig saját kezdeményezésére, nem hagyhatta faképnél – modortalanság lett volna. Egy másik évfolyamtársam bevallása szerint megszeppent, mikor Nicole azzal csöngetett be hozzá, hogy szenvedélyre ittasan érkezik. Pláne, hogy az én feleségem várja el ezt tőle. Megnyugtattam, külön élünk, Nicole azt tesz, amit akar, illetve, ami jól esik. Azért amikor családom egyik tagját szemelte ki magának, nejem kikérte véleményemet, hogy mitévő legyen, elvégre csábító, hogy az illető Nyugat-Németországban tartózkodik éppen, vagyis Párizsból aránylag egyszerűen, vízum nélkül hozzáférhető helyen. Bátorítottam, menjen csak, nem ajánlatos elszalasztani a kedvező alkalmat. Még a menetrendet is tanulmányoztam vele.

Emlékszem egy beszélgetésre, amelyre egy Saint Germain des Prés-i kávéház teraszán került sor azzal a barátommal, akinek kezéről lecsaptam temperamentumosan frigid barátnöjjét. Ő indítványozta a találkozást, én pedig azt hittem, e nehéz életű teremtet fogja visszakövetelni tőlem. Meg akartam lepni azzal, hogy ellenkezés helyett készségesen visszaszolgáltatom az eltulajdonított személyt, elnézést kérve azért, hogy rám vonatkozó ajánlatát nem háritottam el erélyesen a kezdet kezdetén. Mire ő tudatta, az érdekelttől hallott már arról, hogy köztünk nem minden fenékig tejfel, ám igazán azzal akar meglepetést szerezni, hogy ő most Nicole-lal létesített kapcsolatot, oda is költözött hozzá, van-e ellene kifogásom? Nevettem a helycserén, mondtam, zenét kellene hozzá szerezni, ő azonban szabadkozott: egyelőre ideiglenes az ottlakás, még be sem jelentkezett. Biztosítottam, hogy áldásom rájuk, de aztán felvetődött bennem a kérdés, vajon azért hangsúlyozza, hogy a viszony nem végleges, hogy engem kíméljen a váratlan kitúrásért, vagy diplomatikusan tájékozódni óhajt szándékaimról az ügy egészét illetően. És hirtelen felébredt bennem a gyanú, vajon nem a kielégítetlen hárfás mesterkedik a háttérben. Hogy pedig most én szerezzek meglepetést, kemény prédikációba fogtam. Érezze magát barátom otthon az én hajdani lakásomban, használja egészséggel a fürdőszobát, a dolgozószobát, az ebédlőasztalt, az ágyat, benne nejemet, olvassa érdeklődéssel az átmenetileg még ott levő könyveimet, de nehogy észébe jusson bolondját jártni Nicole-lal, aki roppant sebezhető, mert ő az én védencem, és bármi baja történik, azt nagyon rossz néven veszem. Ha pedig vissza akar térni eredeti barátnöjéhez, ám tegye, módjában áll az elsőbbség jogán, és nekem ez esetben egy szavam sem lehet, csak idejében mondja meg. Barátom elég hökkenten hallgatott, majd biztosított, hogy jól megvan ő Nicole-lal, csak azért említette az ideiglenes otlétet, mert a legígéretebb kapcsolatnak is szüksége van próbaidőre.

Voltaképpen attól a fájdalomtól akartam megvédeni Nicole-t, amelyet pár évvel azelőtt én okoztam neki. Nem mondom, hogy árulásommal, mert nem tekintettem annak, de habozásommal mindenképpen. Ekkor kezdtem el töprengeni azon, voltaképpen minek is tulajdonítható az én őrangvyszerepem. Egyfajta szülői törődés kialakult bennem kevésse ismerkedésünk idején, már a Sorbonne-on, mikor észrevettem, hol gátlásos, hol ügyetlen, hol mindkettő egyszerre. Nem tudtam még a nárcisztikus okokról, csak azt éreztem, hogy ahol ő gyenge, ott gyakran tudok neki segíteni, ahol pedig megpróbálnak visszaélni vértelenségével, ott olykor eredményesen tudok beavatkozni. Lovagi szolgálatnak fogtam fel, hogy a határidő utolsó napján sorban álljak a Tanulmányi Osztályon, mert ő elfelejtette a beiratkozást, egyszer még egy minisztériumi hölgytől, bizonyos Madame Martitól, aki sokat és áldozatosan foglalkozott a magyar diákokkal, közbenjárást kértem a rektornál, mert az elmulasztott agregációs beiratkozást másképpen nem lehetett elintézni, formába ráztam a szakdolgozatát, és több olyan szemtelen alakot nyomtam a víz alá, aki a Bullier-uszodában a fejről le akarta tépni tarkabarka fürdősapkáját. Durr, egy nagy bőrkesztyűs pofont kapott az a hórihorgas, tehénlepény ábrázatú paraztlegény is, aki a megéve-i korcsolyapályán

Nicole pomponos, kötött sapkáját akarta elorozni. Pszichológus erre azt mondaná, szükségem volt az ő gyengeségére, hogy erősnek érezzem magam. Igazságot tartalmaz az ilyen megjegyzés, de nem a teljeset. Akadtak nekem is gyengeségeim, melyeket ő vett védőszárnya alá. Hiszen én mégis csak egy idegen világban csetletem-botlottam, amelyben például a Magyarországon – akkor? – megszokott, nyilvános öklözés fasiszta megnyilvánulásnak számított, s amelyben a beszéd meg a viselkedés stílári értékeihez csak hozzávetőlegesen konyítottam. Nicole-tól tanultam meg, mi a pusztai udvariasság azokban a dicséretekben, amelyeket franciatudásoméért kaptam, s ő mutatta meg, mi mindent kell helyesbíteni, gyomlálni és átcsoportosítani nyelvhasználatomban, hogy mondanivalómnak legalább a felét képes legyek kifejezni úgy, ahogy szeretném.

Szóval, nekem meg ő volt az őrangyalom, amire, ha füstölögtem balkezességén, mosolyogva emlékeztetett: jól jön, ha van mellettünk egy nálunk kisebb valaki... Idézte továbbá Giulietta Masinát, aki Fellini *La Strada*jában mondja, hogy egy parányi borsószem is lehet hasznos. Szemét is olyan nagyra nyitotta, amikor egyszer egy kávéházban találkoztunk – talán éppen valamelyik értekezéséből hozott vissza egy lektorált fejezetet –, teljesen berekedve érkeztem, elgárgyulva a náthától, ő pedig előhalászott kis táskájából két szem Asprót, s átnyújtotta, akár a jó tündér egy mesebeli patikareklámban. Ettől a rózsaszínű, nájlonpapírba csomagolt s akkor még közkedvelt aszpirin terméktől varázslatosan megkönnyebbültem. Azóta is elevenen él bennem a jelenet. Érthető hát, hogy vigyáztam elhagyott nejemre, mint a szemem fényére, még akkor is, amikor mindketten másokkal barátkoztunk.

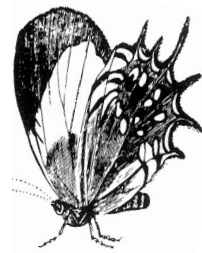
Egyébként az ő barátkozásaiban is volt valami imponáló. Amíg együtt éltünk, nem tételeztem fel, hogy ez a kis élőlény – ugratásból így is elneveztem – jobbára suta és színre védtelesebb, mint a fal mellett surranó rágcsálók, csak úgy kikezd mindenféle hímekkel. Rájuk tör, parolázik, hahotázik, ágyukba búj – ki látott ilyet. Eszembe jutott mondásainak magyar változata: kicsi a bors, de erős. Mielőtt felfedeztem, hogy Vénusza és Marsa neki is a Skorpió jegyében kapja színezetét, meglepett vonulásának végtelensége, s a mindent vagy semmit követelésének ádáz képzeletvilága. A gondolatait mardosó rőt lángok, a fölőlegessé váló erény boszorkányszombatos megtiprása, seprűvégre tűzése. Valami ilyesmit tételeztem fel mindenesetre – a ténylegesen megnyilvánuló bátorsága pedig lenyűgözött. Nem félt sebektől, csapdától, nem félt saját árnyékától, pedig csibeként igényelt helyet szárnyam alatt. Honnan szerezte mindehhez az erőt? Valamit mondhat erről emlékem a görög Kikládokra induló hajóról. Kora hajnalban kellett beszállni, más rakodás miatt azonban még sokáig vesztegeltünk. Mi erre befeküdtünk a kabinba. Már a tengeren jártunk, mikor kinyitottam szememet, és észrevettem egy zöldellő szigetszerűséget. Kiszaladtam fényképezni. Egyszer csak Nicole hangját hallom. Áruló. Dörömbölt a hátamon mérgesen amiatt, hogy kimarad a látványból. Nem akartalak felébreszteni, olyan jól aludtál. „Pip aussi”, jelentette ki öntudatosan, szakszervezeti követelésként, szóval, hogy ő is itt van, nem lehet kisémmizni, képes ő is arra, amire én. Olykor

versengés is lett az egyenlősdiből, s azt hiszem, az ő nagy kirohanásához a férfivilágba szintén az szolgáltatott rugót, hogy ő is leány a fedélzeten, ha már én legénykedem a gáton.

Akkori eszemmel nagyjából úgy fordítottam ezt az igényt, hogy ő is felnőtt, noha gyerekként kezeltem nem egyszer. Gyanítottam nemkülönb, hogy persze, nagy nőnek is akar látszani a hódolók szemében, sőt olyannyira kíván bizonyítani, hogy egyszerre több barátot is tart. Teljes tudatában vagyok annak, hogy sok férfi, mondhatnám a legtöbb férfi, ekkora ledérség láttán ügyvédhez sietne válópert indítani. Én azonban szórakoztam nejem „kicsapongásain”. Jogosnak is tartottam őket, természetesen. Erkölcsi felfogásom szerint, ha a férfinak szabad, a nőnek sem tilos. Főleg azonban, a kettőnk sajátos kapcsolatának szempontjából házastársi cselekedeteink egymás számára nem ugyanannyit nyomtak a latban, mint más pároknál általában. Az ő is felnőtt-ből a gyerek követelése hallatszott fülemben. S ezt egyfajta új játéknak fogtam fel, s ebből a nem hétköznapi szemléletről azt a rendhagyó tanulságot vontam le, hogy a szóban forgó felnőttesség tekintetében bizonyára hasznosak lesznek a kalandjai. Csak tanuljon ez a többsincs, szerezzen tapasztalatokat: ha fejlődőképes, könnyebben áll meg majd a maga lábán, kevésbé kell aggódni érte. Bizonyos elégtétellel láttam aztán a Sorbonne díszes Louis Liard-termében, nagydoktori védésem után a felső padsorokban kivirágozva, felszabadultan hosszú haját lengetve, az imént említett barátom társaságában.

Hosszú haja még megvolt, pár hónappal később azonban teljesen elkámpicsorodva láttam viszont. Barátunk faképnél hagyta. Egy délelőtt, mikor Nicole a gimnáziumban tanított, elszelelt motyóstól. A hárfás, akitől én léptem le, telefonon, éjjel is, öngyilkossággal fenyegetőzött náluk. Nicole ezeknek a nem lojális büntudatkeltéseknek tulajdonította a katasztrófát. Roppantul oda volt, egyszerre boldogtalan és dühös. Elvégre a vetélytársnő győzött. Én is felindultam a védencemet ért, méltatlan bánásmódon. Egy egész estén át bosszúterveket főztünk. Még az is szóba került, hogy Nicole halálhírét fogom költeni a méltatlan szökevény előtt, hadd rendüljön meg, és nézzen úgy a tükörbe, mint egy gonosztevő. Ördögök voltunk így együtt, és a bosszúkedvtől ittasan élesítettük szigonyunkat a pokol különbejárátú kínzókamrájában. Gyerekkorunk otthonában rögtönöztünk teljesen spontánul, s bár Nicole ugyanúgy tudta, mint én, hogy az egész csak eső után köpönyeg, a játéktól valamennyire felvidult. Mindketten éreztük, mással ilyen ellentámadásokat kiagyalni ennyire magától értetődően nemigen tudnánk, titokzatos erő köti meg köztünk a véd- és dacsövetséget.

Elég az hozzá, ami másokat elválasztott volna, az bennünket közelebb hozott egymáshoz. Utolsó lökést maga a végzet adta, ha lehet ilyen fellengzősen fogalmaznom. 1969 nyarán ugyan mindketten mentünk még a magunk útjára. Engem három hónapos várakoztatás után beeresztettek Magyarországra, ő pedig, férfikíséretben, elvonult Törökországba. Nyugtalanul érkezett vissza. Igaz, bejárta Isztanbult, Ankarát, Kappadóciát, szép útról számolhatott be, csak éppen egy hajókiránduláson, a korláton kihajolva, napszemüvegét a tengerbe ejtette, s a vakító verőfény szemét a továbbiakban megviselte. Amióta nagyapja meg-

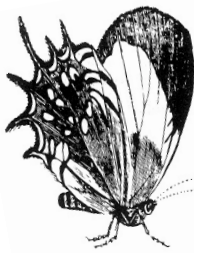
vakult, rettegett attól, hogy hasonló sorsra jut, különösen, hogy most baljós nyilallásokat érzett koponyájában. Szem-
orvosa a Salpêtrière-kórházba küldte. A röntgen valamit
jelzett az agyvelőben – rögton benn tartották. Én állítot-
tam össze egy szatyrot a legszükségesebbekből és vittem
be a kórterembe, ahol talán húszan is feküdtek. Kiment
a mellékhelyiségbe, s ahogy jött vissza kedvenc, világos-
kék hálókabátjában, alig észrevehető mosollyal és szelíd
belenyugvással, elállt a lélegzetem. Nem mondom azt,
amit az *Érzelmek iskolájában* a Madame Arnoux-t meg-
pillantó Frédéric Moreau-val mondat Flaubert narrátora
– látomás jelent meg szemem előtt. Irodalmi fogás lenne
az ilyen idézgetés, holott bennem a legsajátabb rádöbbe-
nés zajlott. Teljesen magától értetődő, hogy őt szeretem,
mi ketten összetartozunk, az elmúlt öt év zűrzavara ezt
erősíti meg. Vittem volna ki magammal, feledve a kórha-
zi körülményeket, melyekre az egyik ápolónő emlékezte-
tett, elküldve engem, mert ő viszi magával Nicole-t újabb
vizsgálatra, s amire visszajönnek, addigra le fog járni a
látogatási idő. Tekintetemen követtem, ahogy a nővér
kivezeti, azután távoztam, s a kora őszi fák alatt a parkban
váratlanul ideges zokogás fogott el. Olyasfajta, mint ami-
lyen apámé volt, amikor hírül adta öcsém halálát.

A fejfájdalmakat előidézhető okok között szerepelt az
agydagánat is. Hiába örvendett kiváló hírnévnek Aboulker
professzor, akinek az osztályára Nicole került, az orvosi
technika az idő tájt éppen csak ismerkedett az informati-
kai forradalommal. Mágneses rezonancia és CT helyett a
kivizsgálást az előző kor módszereire bízták: gázt nyom-
tak a gerinccsatornán át fel az agyvelőbe. Valami miatt
érezstelenítést sem lehetett alkalmazni, vagy legalábbis a
kínok részleges enyhítésére kerülhetett csak sor. Nicole-t
iszonyatosan meggyötörték, ő azonban önuralommal szá-
molt be minderről. Tárgyilagosan csupán a környezetéről
nem tudott szólni, főleg az éjszakai hangzavarra panaszkod-
ott: a frissen operáltak nyögtek, haldoklók ziháltak, más
betegek hisztérikusan reagáltak erre, a beavatkozó ápolók
szentségeltek. Én akkor kezdtem utazni a clermont-fer-
rand-i egyetemre, hetente két napra, a többin, látogatási
időben ott ültem a betegágy mellett, hallgatva a napi meg-
próbáltatásokat, melyeket Nicole igyekezett humorosan
felidézni, már amennyire az ilyesmi lehetséges. Azért
húzódott a benntartás, mert a professzor határozatot emle-
getett és nem tudta, kell-e operálni vagy sem. Három hét
múltán kiderült, már semmi baja. Parányi érpattanásról
volt csupán szó, s a vérömlés, mely a fájdalmat okozta,
közben felszívódott. Simán meggyógyult volna akkor is,
ha nem fekszik be a kórházba, nem nyomják fel agyába
a gázt, nem hallgatja a lékelt fejűek jajveszékelését, a hal-
doklók hörgését.

Kicsit kesernyésen nevetgélünk a tanulságon: akkor
gyógyítanak meg az orvosok, ha amúgy egészségesek
vagyunk. Kettőnk életében viszont fordulatot hozott a kór-
házi viszontagság. Megbizonyosodtam arról, ami nem egy
novellából mélylélektanilag kirajzolódott, hogy Nicole
személye szorosan kapcsolódik bennem öcsém emléké-
hez, megteszteli a gyerekkort, amelyet Gyuri halálával
elvesztettem. Jelképesen ő az a baba, akivel, mihelyt meg-
született, együtt fényképeztek, akinek örülnöm kellett,
holott elsőszülöttként bizonyára szívesen visszaküldtem
volna oda, ahonnan jött (csak hároméves koromban még

nem tudtam az odavezető nyílást megnevezni),
akit védelmezni kellett és tilos volt bánta-
nom, akivel jóban-rosszban össze kellett tartan-
nom és mindent megosztanom. Ez az átfedés,
az ő személyére szabott vérfertőző és pedofil
hajlandósággal igazából bármikor, bármilyen körülmé-
nyek között szabadon hagyta a hozzám visszavezető utat
Nicole számára, és az éppen soron levő nehézségek elhá-
rítását varázslatosan megkönnyítette. Hétköznapi nyelven
kifejezve, miután hol átestem, hol átgázoltam egy sereg
kapcsolaton, beláttam, hogy mindeneket mérlegre téve
Nicole-lal élhetek a legderűsebben, s alkati igényeim sze-
rint a legszerencsésebben.

Ugyanerre, ugyanakkor velem kapcsolatban ő is
rájött. Persze részben más színezetű indokkal. Ha
nem tévedek, ő az én kitartó kórházi látogatásaimat, kiál-
lásomat mellette veszteséges szerelmi kísérletében, báto-
rításaimat szenvedélyre vadászásaiban az adok-veszek
szempontjából egyre magasabbra értékelte – mert hogy
ilyenformán „ő is”. Azt hiszem, bár erről akkor nem
beszéltünk elmélyültebben, a nárcizmus szempontja is
sokat nyomott a latban: alkatilag igényelte, hogy szere-
tő, sőt csodáló tekintetek központjában éljen, állandóan,
ha lehetséges, márpedig, ha szert is tett ilyen nézésekre,
nem sikerült ezeket tartósabban megőrizni. Az ilyen
magára figyelgetési vágy visszamegy a kisgyerekkorra,
amikor a csöppség minden szir-szart odavisz a parkban
az őt imádó szüleinek, hogy nézzék őt, nézzék a szir-
szart, legyenek oda a csodálattól. Magam is rikoltoztam
a jégpályán, anyu, nézz, és fuldokoltam a felháborodás-
tól, mikor nem nézett, hanem, mondjuk, egy barátnőjé-
vel fecsegett. Mint egykét, Nicole-t vagy hozzászoktat-
ták a szüntelen, optikai pályázáshoz, vagy pedig, elvá-
ráshoz képest, nem teljesítettek kielégítően, elég az
hozzá, hogy sosem volt elege belőle, illetve sosem volt
biztos benne, hogy abban, amit kap, nem bújik-e meg
valami rosszallás is. Egyre többet panaszkodott anyjá-
ra, aki sokat és kíméletlenül kritizálta, ő pedig rettegett
attól, hogy nem tud anyja követeléseinek megfelelni.
A szenvedélyes szerelmet azért kereste, ahogy sokan
mások is, mert abban, az elkerülhetetlen féltékenysé-
gen kívül, a szerető fenntartás nélküli imádó: kritikai
érezkét elaltatja, vagy legalábbis takaréklángra csavarja
a belső gerjedelem. Ennyire világosan akkor még nem
elemeztem az ő mozgatórugóit, de azt észrevettem, sőt
futólag tréfálkoztunk is rajta, hogy én úgy próbálom őt
ráncba szedni, pontosabban, hogy ő úgy érzi magát,
amikor én igyekszem őt ráncba szedni, mint amikor az
anya regulázta őt. Igen ám, de a rossz mamáé mellett a
jó mama tulajdonságait sem nélkülöztem, erről bizonyo-
sodott meg ismét, amikor senki sem állt ki úgy mellette,
senki sem törődött vele olyan hatékonyan és kitartóan,
mint én. A kisiskolásba vésődött imágó sosem egyértel-
mű. Lázadni lehet, sőt természetes ellene, nélküle élni
bajos. Nicole számot vetett ezzel, akárcsak én. Summa
summárum, a karácsonyi szünetet megint együtt töl-
töttük Megève-ben. Nemsokára földadtam a padlásszo-
bát, az avenue de Ségur-ról visszaköltöztem a 24. rue
Eugène Carrière-be, mivel pedig sokasodó könyveim
ide alig fértek már be, áttelepedtünk a szomszédos, tága-
sabb 21. rue Vauvenargues-i lakásba.

30. Étiemble, az én arkangyalom

Mert most már nekem is volt karácsonyi szünetem. És hozzá: állásom. Ugyanis október óta elkezdtem egyetemi pályafutásomat docensként a clermont-ferrand-i bölcsészkaron. Nicole harmincegyedik évében járt, én a harminchatodikat töltöttem be. Az utcáról a hetedik emeleti lakásba liftezve úgy éreztem, hazamegyek. De otthon voltam-e mindezzel együtt a világban? Mármint a mások társalmában: a kosztolányis kérdés az én esetemben erre mindenképpen vonatkozott. S igazából először akkor tettem fel magamnak a kérdést, amikor a boulevard Gergoviaról beléptem a modernista egyetemi épület aulájába. S ugyanerre visszahangzott Reverseau nevű, hellenista kollégám kérdése, mikor két héttel később ugyanott meghívtam három előadásra az én komparatista agregációs programom keretében, mely az ógörög tragédiáirók változatait volt hivatva néhány huszadik századiéval egybevetni. Azt dadogtam, hogy én majd O'Neill és Giraudoux darabjaival foglalkozom részletesen, de mivel csak tíz napja értesültem arról, hogy nekem kell ezen a kásahegyen átrágnom magam, szeretném, legalábbis, amíg én fel tudok készülni rendszeren, ha ő, a szakember vezetné be a hallgatókat, akik ugye mind diplomás bölcsészek, Aiszhülosz, Szophoklész és Euripidész világába. Nem is mondtam végig, amikor a szigorú, oroszánfejű ember rám mordult: „Elnézést, ön tanár vagy diák?” A jeleneten rágódva eszembe jutott, milyen vastagon léptem be 1954-ben a New York-palotába, ahol ideiglenesen a legszerényebb kézirat-előkészítői teendőket kellett ellátnom, mégpedig háromesztendős megfélemlítéség után. És mégis...

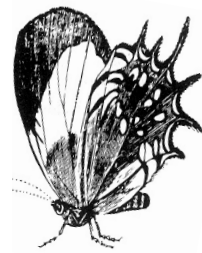
Tanszékvezetőként érkeztem, nagydoktorként profeszszori kinevezésemre vártam, harminchat éves korban mindez különleges teljesítménynek számított a normálienek között is, és nemsokára alkalmam nyílt megfigyelni, mekkora mellénnyel foglalják el katedrájukat hasonló korú francia kollégák, és mennyire éreztetik, hogy ők az uborkafa tetején trónolnak, míg a ki nem választottak az alsóbb indákba csimpaszkodva araszolnak fölfelé siralmasan. Csak hát én egész másképpen csöppentem ide, más vonatkozási pontokkal. Számomra az egyetem kapuja valami véglegesre nyílt egy hosszú, tizenhárom évig tartó átmeneti állapot, átmeneti azonosság után. Tudatom ez idő során egy kiváltságosan függő helyzetben levő kívülálló volt. A nancy-i kaszárnyától La Verrière-en, az Ecole Normale Supérieure-ön, a Sorbonne-on át a Centre Nationale de la Recherche Scientifique kutatói posztjáig többnyire külön beosztáshoz jutottam, mint a külföldön bölcész érdeklődéssel induló kor- és honfitársaim legtöbbje. Némi irigység is körülvett ezért, mármint magyar részről. Ugyanezt nem mondhatom el a bennszülöttek részéről. Ők kivételeztek velem, mert megvolt rá a módjuk. Segítettek, ahogy a biztonságos helyzetben levő jobb sorsúak felkarolják az érdekes rászorulókat. Aki be érdekes pénz és jóindulatot befektetni, mert idővel megtéríti, talán többszörösen is. Hogy majd tolmácsként segíték megoldani a menekültek adminisztrálását; hogy majd általuk képzett tanárként terjesztem a francia kultú-

rát, lehetőleg a határokon túl, esetleg még a hazámban is, ha netalán egyszer felszabadul valami általuk egyébként nem támogatott csoda segítségével; hogy majd kutatóként munkáimmal kiterjesszem a francia tudomány vizsgálódási lehetőségét egy jóformán ismeretlen irodalomra, vagyis szolgáljam a francia szellem, a francia dicsvágy egyetemességre való törekvését. A francia köztársaság is a Mérleg jegyében született: ez az adok-veszek felfogás nem volt ellenemre.

Témavezető professzorom, Étiemble valóságos hőskölteményként élte meg ezt a kapcsolatot. Kevés embert becsteltem leseretettel nagyra, ő egyike volt e keveseknek. Háromszor írtam róla, tagja voltam a háromtagú bizottságnak, mely emlékkönyvét szerkesztette, én búcsúztattam, mikor a Sorbonne-ról nyugdíjba ment, és rengeteget tanultam tőle, szóval túl sok mondanivalóm is lenne reá vonatkozóan. Úgy hiszem, az emberben, a tudósban, az intellektuelben minden szervesen összefügg, de mivel itt egy magyar menekült és a befogadó intézmények kapcsolatát idézem fel, a gazdag egyéniségből most csak a pártfogóról szólok, a többit hagyom az irodalmi otthonnak szentelendő fejezetre. 1958-ban ismertem meg, a komparatista szakon, ahol nagyelőadásában (*L'Orient philosophique*) arról sziporkázott, hogy a Felvilágosodás antiklerikális filozófusai hogyan használták fel és forgatták ki a kínai műveltséget, amely a Mennyei Birodalmat tanulmányozó jezsuita misszionáriusok útján jutott el hozzájuk. Gyergyai Albert ajánlott be hozzá, nyilván ennek köszönhettem, hogy a tanév elején meghívott munkatársnőjéhez, Yassu Gauclère-hez.⁹ Megtiszteltetésnek vehettem aztán, de egyúttal próbatételnek is, hogy rám bízott egy szemináriumi elemzést Gide *Prométhée mal enchainé* c. parodikus Prométheusz-témafeldolgozásáról. Nagy cédulázással, lámpalázzal készültem; a hallgatóság, mely elvben Étiemble előadására jött, lelkesen megtapsolt. A tanév végi kollokviumon az egész évfolyamból a legjobb helyezést kaptam. Ebben a kozmopolita stúdióban úgy mozogtam, mint hal a vízben, és különben is, gondoltam, ez a mindenkitől független szabadgondolkodó az én emberem. Elmentem hozzá, hogy nála szeretnék nagydoktori értekezést írni. Témaként Anatole France írásait, s ezeknek angol-francia-német-magyar fogadtatását javasoltam, de a sasorrú mesternek valami tágasabb kellett, s az kérdezte, mekkora keletje volt a magyar lírában a francia szimbolizmusnak, én meg fellelkesültem, hogy keletje annak a *Nyugat*ban, mármint e folyóirat költőinél volt, s az általuk is képviselt radikális mozgalom új korszakot nyitott az irodalom, sőt az ország életében. Meg is állapodtunk: szerinte a kutatásra szükség volt, mert hiányt fog pótolni a francia irodalomtudományban, szerintem pedig szükség volt rá, mert jól emlékeztem, mennyire fanyalgott a révaista kultúrpolitika a nyugatos költők szimbolista rokonszenvéen, mennyire igyekezett az egész kérdést szőnyeg alá seperi.

Lelkesen körbejártam a párizsi könyvtárakat: beme-rszkedtem a Magyar Intézetbe, feltúrtam a *Langues O'* s a *Bibliothèque Nationale* katalógusait, és láttam, hogy a *Nyugat* teljes sorozatát hiába keresem, s a témámhoz szükséges magyar nyelvű szakirodalomnak is csak tíz-tizenöt

⁹ Yassu Gauclère (1907–1961) írónővel névházasságot kötött, hogy megmentse a Pétain-kormány idején a zsidóüldözéstől.

százalékát találom meg. Lógó orral visszatértem a komparatista tanszék fürdőkabin méretű fogadósobájába, s bizalommal feltártam a Mesternek szorult helyzetemet. Elmondtam, hogy az algériai háborút elkerülendő, nem akarom egyelőre felvenni a francia állampolgárságot, ezt helyeselte. Elmondtam, hogy a British Museumban kutathatnék eredményesebben. Ezt is helyeselte. Elmondtam, hogy angliai tartózkodásomat nem tudom, miből fedezhetem, s azt sem tudom, hogy visszatértem után franciaországi tartózkodásomat fedezhetem-e valamiből. Feltártam továbbá, hogy megpróbáltam az UNESCO-tól támogatást kapni, de nem adtak, mert nem vagyok magyar illetőségű, és feltártam, hogy a Közoktatásügyi Minisztériumban megpróbáltam tanári állásért folyamodni, de kidobtak, mert nem vagyok francia állampolgár. Ettől gondolkodóba esett. Nagy, kerek feje hatalmas teret foglalt el a kis irodában. S e nagy fejből hirtelen átkok szálltak a francia korlátoltságra, provincializmusra, mely fajankóinak útját egyengeti, és elzárja az utat azok elől, akik az országra dicsőséget hozhatnak. Mit lehetett erre mondani az én helyzetemben? Nem is várta, hogy hozzászóljak. Márpedig maga össze fogja hozni ezt az értekezést, jelentette ki egyszemélyes nagyhatalomként. Menjen el Londonba, írjon meg egy hosszabb fejezetet s egy alapos tervezetet hozzá, ezt beadja a CNRS-be,¹⁰ oda felvesznek idegeneket is. A többi az én dolgom. S ettől a perctől kezdve ott állt mögöttem kivont arkangyali töltőtollal, mellyel fāradhatatlanul ontotta ajánlóleveleit ösztöndíjért, a kutatói állásért, az ottani előmenetelért, a francia állampolgárságért, a 68-as felfordulásban a doktori védés soron kívüli megszervezéséért. Ő beszélt rá az amerikanista Roddier professzort, hogy elfogadja Edgar Allan Poe és a Nyugat íróinak kapcsolatairól szóló ún. „kiegészítő tézisem” vezetését, s amikor Roddier meghalt, ő intézte el, hogy Sauvageot vehesse át a szerepét. Ő hozott össze Marcel Bataillonnal, a Collège de France tanárával, a *Revue de Littérature Comparée* főszerkesztőjével, ő egyengette utamat a *Société Française de Littérature Comparée*-hoz s ennek kongresszusaihoz, végül pedig ennek minősítő bizottságához, amelynek hozzájárulása nélkül nem lehetett egyetemi állásra pályázni.

Voltaképpen egész pályaválasztásom azáltal dőlt el, hogy a komparatista „céh” befogadott. Ugyanis a nagydoktori, „*summa cum laude*”¹¹ teljesítménnyel a kutatóintézetben is kaphattam volna előléptetéssel járó, végleges állást. Csakhogy akkor én már négy éve egyedül éltem, bezárva egy olyan témába, amelyről Franciaországban egyetlen kutatóval sem tudtam érdemben beszélgetni, vitázni. Még a saját témavezetőmmel sem, mert ő ugyan Rimbaud-szakértő volt, tájékozott a szimbolista poétikában is, a magyar századelő irodalmi és társadalmi viharairól viszont az én fejezeteimből értesült. Mert azokat azért írtam, egyre klausztrófóbiásabban. Ő csak vitt szárazon és vízen, mint Szent Kristóf az arra érdemes kisdedet, és tömérdek munkája, elkötelezettsége mellett még arra is szakított időt, hogy társadalmi lényként számon tartson, meghívjon fogadásra,

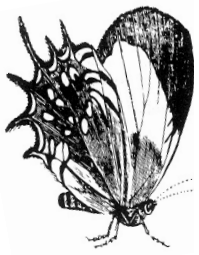
ebédre, vacsorára – egyszer például egy budapesti konferenciáról megtérve, melynek alkalmával szüleimet is felkereste, nála vendégeskedtünk Nicole-lal. A háziasszonyi szerepet új felesége, Jeannine Kohn töltötte be, az asztalnál még a *France Observateur* nevű baloldali politikai és kulturális hetilap egyik kritikusa ült. A desszertnél Étiemble hirtelen előhúzta bőröndjét, kiszedett belőle egy üveg barackot, melyet Gyergyai küldött, s egy kötegni füzetlapot, melyre apám jegyzetelt ki (Xerox akkor még nem volt) hosszú passzusokat a *Hébtől*, a *Holnapból*, a *Budapesti Szemléből*, mert 1962–63 táján pálinkát és kézi másolású könyvtári anyagot „disszidenseknek” ajánlatos volt csempészárúként eljuttatni, nehogy a cenzúra vagy a vám elkoぼzza.¹² A házigazdának igen tetszett, hogy egy magyar tárgyú doktori értekezés igazgatása szeszcsempészéssel is jár. Hosszabb listát állíthatnék össze azokból a meghívásokból, melyeket mint az ő doktorandusa kaptam előadásokra, kerekasztalokra, bankettre, még egy lyoni borkóstoló ceremóniára is, a Gallimard-nál az ő könyveinek bemutatójára. Mikor Gyergyai Párizsban járt – egyszer ő hívta meg a Sorbonne-ra három előadás megtartására –, vele együtt mindig a *Balzar* vendéglőben traktált; emlékszem egy londoni reggelire, melyre a Francia Akadémiai Házba hívtak meg, emlékszem egy elzászi vendéglőre a Boul’Mich-en, ahol a Gewurtztraminertől kivirágzó kedvében azt mesélte, istenes beszédű professzortársa hogyan tette rá kezét egy helyre kis könyvespolcra, amelyet a tanszék azért vásárolt, hogy az *Encyclopaedia Britannicát* helyezze el rajta, és ugyanez a kenetes férfiú hogyan szervezett meg egy francia komparatista küldöttség számára vasúti utazást Torinóba, melyen valamennyi professzortársa másodosztályon kuporgott, míg ő első osztályú kupéban terpeszkedett.

Szóval védelmezett, kényeztetett, tartotta bennem a lelket. És nem szólt bele sosem a munkámba. Témavezetése abból állt, hogy évente egyszer elvittem neki a felgyülemlett munkát, amit ő kitarásomat dicsérve átvett, máskülönbben nem akart sem nézetet, sem módszert rám erőltetni, úgy kezelte, mint egy vele egyenértékű, sőt a maga területén tudósabb partnert. Egyik előadásán bejelentette, hogy eligazítóra jöjjenek el a doktorandusok a könyvtárterembe. Elmentem én is. Mikor meglátott, hevesen kitessékelt: nekem a kisujjamban vannak ezek a kérdések, ne vesztegessen az időmet olyasmire, amire csak ezeknek a „kis hülyéknek” van szüksége. Ahogy elnéztem, ezek a „kis hülyék” jórészt franciák voltak. Ők egyáltalán nem élveztek egyenjogúságot, megkülönböztetést még kevésbé. Méltatlanságukat, ha nem is vágta a képükbe, de érezte viselkedésével, nem is szólva arról, hogy hajcsárolta, s amennyire tehetette, ki is zsákmányolta őket. Egy lille-i kollégám, aki azokban az években volt tanársegédje, amikor én a kutatóintézetben viszonylagos arany szabadságnak örvendtem, elmondta, hogy napszámában kellett a Mester által íratott dolgozatokat javítani, s ezekért külön kibumlizni hozzá Saint-Cloud-i lakásába: egyszer a fürdőkádban ülve adta át a paksamétát zavartan köhécselő alattvalójának.

¹⁰ *Centre National de la Recherche Scientifique* = országos francia tudományos kutatóközpont.

¹¹ *Mention très honorable, avec les félicitations du jury.*

¹² Hadd említsem itt hálával magyarországi barátaimat, Kiss Sándort, Nagy Gézá, Rába Györgyöt, Réz Pált, Somló Verát, akik éveken át áldozatosan cipelték nekem az antikváriumi könyveket.

Elgondolkoztam persze a megkülönböztetett bánásmódon. Láttam, hogy több külföldit is pártol, spanyolt, dél-amerikai, afrikait; ázsiait, csupa olyanokat, akiknek az országukra telepedett diktatúrával gyűlt meg a bajuk. Ez a magatartás beleillett a franciák nagylelkűség- (*générosité*) eszményképebe. Nem annyira vendégszeretetről van szó, mint inkább a gyengébbek, az üldözöttek megsegítéséről. Felkarolta hát a magamfajta politikai menekültet. De miért bánt mostohán a honfitársaival, akik nemegyszer meg is orroltak a ridegebb bánásmód miatt? Nem tettem fel neki a kérdést; közvetve az írásaiból, előadásaiból szűrtem le a megfigyelést, hogy itt egy ritkább, ám éppúgy jellegzetes francia törekvés nyilvánul meg, melynek gyökerei a XVIII. századba nyúlnak vissza. Ahogy az enciklopédista filozófusok az öt világrész tudásanyagát zsúfolták lexikonjuk köteteibe, Étiemble, aki a XX. században akarta a felvilágosult gondolkodó hivatását betölteni, szintén az obskurantizmusnak üzent hadat az emberi szellem felszabadítása céljából. Rabszolgaság ugyan már nem létezett, viszont elnyomás akadt bőven elnyomó bizonyosságok nevében, melyek ellen a meggyőződés, szokások, gyakorlatok viszonylagosságokhoz vezető, nemzetközi szembesítése eredményes fegyvernek tetszett. Étiemble, a nyelvész, a komparatista irodalmár ebben a távlatban az áldozatok közé besorolta az ún. „kis” nyelveket, a félreismert irodalmakat. Ha egész pontosan kívánok fogalmazni, azt kell mondanom, hogy enciklopédista ismeretvágyra oktatót, a kultúrák sokféleségére, azzal az eltökélt szándékkal, hogy a sokféleség felismerése elvezet a kultúrák egyenlőségének elismeréséhez. Olyan enciklopédista akart ő lenni, aki a francia forradalomból született köztársaság hármasszámú eszményét, a szabadság, egyenlőség, testvériség üdvözlő tanári irodalompolitikájában, s ennek nevében tör pácát mindazok felett is, akikre a vonakodás, az arisztokratikus lenézés, az ideál meg nem értésének és szabotálásának gyanúja hárul. Márpedig honfitársai, az ő érzése szerint, egyre hajlamosabbak megfélemleni arról a humanista hitvallásról, amelyet Montesquieu fogalmazott meg, s amelyet Étiemble egyetemi körökben nagy port felverő esszéjében, a *Comparaison n'est pas raison*¹³ előszavában követendő példaként idézett: „Ha tudnék olyasvalamiről, ami számomra hasznos, de ártalmas a családomnak, kivetném a gondolataimból. Ha tudnék olyasvalamiről, ami hasznos a családomnak, de nem hasznos a hazámnak, igyekeznék elfeledni. Ha tudnék olyasvalamit, ami hasznos a hazámnak, de ártalmas Európának, vagy hasznos Európának, de ártalmas az emberiségnek, azt bűnös dolognak tartanám”.¹⁴ Ezzel a mércével mérve még a francia komparatista oktatási szemléletet is köldöknézőnek, sőt sovínisztának minősítette, mivel annak előírásai a kutatás és az oktatás középpontjába a francia irodalmat állították. Innen fakadt bizalmatlansága is mindazok iránt, akik a francia okta-

tási rendszerből kerültek a francia egyetemre: már elültették gondolkodásukban a „szüklátókörűség” csiráit! Sokan tartottak is számonkérő székétől, és még az a három tekintélyes kollégája, akikkel nyugdíjba vonulásakor a *Festschrift* szerkesztettük, mindig engem küldött a telefonhoz, mikor a „*père fouettard*”¹⁵ véleményét kellett valamiben kikérni. Rettegtek attól, hogy akaratlanul megsértik a szent elveket, s akkor jön a haddelhadd.

Ők is tudták, a látszat ellenére, Étiemble ellen nem lehet a franciaellenesség vádját emelni. Tudták, hogy egy eszményi haza nevében ostorozza a reá méltatlanokat. Magyar viszonylatban nagy haragjait Adyéhoz lehet hasonlítani, akinél megtaláljuk az elnyomott nemzetiségekkel való párbeszéd igényét is. Étiemble ezt az igényt világméretűre akarta kiterjeszteni, és hát elég szónoklat hangzik el a franciák részéről hazájuk egyetemes küldetéséről, úgyhogy nyilvánosan belekötni senkinek sem lett volna ajánlatos, a támadók könnyen öngólt rúgtak volna a köztársasági retorika szempontjából.¹⁶ Ami engem illet, mélylélektani szempontból még azt is megfigyeltem: valamennyi „kis” nyelv és félreismert irodalom alkalmat szolgáltatott arra, hogy nevében a „planetáris” komparatista a provincializmusától megtisztított, a felvilágosodás fényében tündöklő anyaország anyanyelvének és irodalmának tegyen szerelmi vallomást.¹⁷

Közel tíz évig szemlélője és a kutatóintézetben nyolc évig hasznélvezője voltam ennek a szenvedélynek. Állásom a CNRS-ben szabadság szempontjából olyan biztonságérzetet nyújthatott volna, mint Ábrahám kebele, csak éppen ezt a keblet ideiglenesnek kellett tudnom szerződéses jellege miatt. Tavaszkonként hosszabításért kellett folyamodnom egy általam ismeretlen összetételű tudományos bizottsághoz, mely témavezetőm jelentése alapján döntött. Étiemble mindig a legjobbakat írta rólam, hangoztatva azonban, hogy egyetemi ellenei ott gáncsolják, ahol lehet, szóval a jövő szempontjából semmi sem biztos. Amikor pedig nagydoktorként jó útra kerültem a véglegesítéshez, már torkig voltam az elszigeteltséggel. Közösségre vágytam, beszédre, párbeszédre, amire az egyetem nyújt lehetőséget. S amilyen gyorsan csak lehet. Elmondtam már, milyen megfontolással tértem ki a magyar irodalom oktatása elől. Helyemben egy francia kapva kapott volna a Sorbonne docensi állásán, mert neki nem számított volna Magyarország politikai helyzete. Nekem számított. Egy évfolyamtársam az Ecole-ból, aki XVI. századi irodalmat tanított Orléans-ban, barátian felajánlotta, hogy kinevezet az ottani egyetemre, azzal a feladattal, hogy megszervezem az ott még nem létező összehasonlító tanszékét. Érkezett egy ajánlat Clermont-Ferrand-ból, ahol nem fenyegetett akkora adminisztrációs megterhelés, mert ott már működött ilyen tanszék – oda fejest ugrottam, noha négyszáz-hús kilométeres utazásokkal járt az ingázás.

(Értesítjük olvasóinkat, hogy Karátson Endre önéletrajzi prózájának első két kötete Otthonok címmel megjelenik a Könyvhétén.)

¹³ Étiemble: *Comparaison n'est pas raison, la crise de la Littérature Comparée*, Párizs, Gallimard, 1963.

¹⁴ *Si je savais quelque chose qui me fût utile et qui fût préjudiciable à ma famille, je le rejetterais de mon esprit. Si je savais quelque chose utile à ma famille et qui ne le fût pas à ma patrie, je chercherais à l'oublier. Si je savais quelque chose utile à ma patrie, et qui fût préjudiciable à l'Europe, ou bien qui fût utile à l'Europe et préjudiciable au genre humain, je le regarderais comme un crime.*

¹⁵ Krampusz – még itt is a krampusz, csak éppen számomra ő itt a jóságos és igazságos Mikulás szerepét játszotta.

¹⁶ Csak a kulisszák mögött morogtak. Egyszer például telefonon arról értesítettem Jacques Robichez-t, hogy az ünnepi kötetben közreműködésre felkért tananarive-i kollégán, bizonyos Ramiamanana asszony valószínűleg nem tudja határidőre szállítani tanulmányát. Mire Robichez úr azt felelte, fűtül ő arra, hogy Ramiamanana asszony nem lesz benne a kötetben, ő azt fájjalja, hogy Madagaszkár nincs már benne a francia birodalomban.

¹⁷ André Karátson: „Étiemble et les langues”, in *Le mythe d'Étiemble*, Párizs, Didier Érudition, 1979, 123–132.